

Saloranta & de Vylder

Lärarhandledning

Filosofisamtal kring Topos

Johan G:son Berg, fil mag teoretisk filosofi, filosofipedagog.

E-post: kontakt@johangsonberg.se

Jonathan Clinton, fil mag pedagogik, filosofipedagog.

E-post: Jonathan_clinton@outlook.com

Inledning

Den här handledningen är till för dig som vill pröva på ett filosofiskt samtal utifrån föreställningen Topos. Vi har identifierat tre teman i föreställningen och för varje beskrivit en övning utifrån en filosofisk frågeställning. Efter varje övning finns en kort bakgrund med tankar som du som lärare kan ha i bakhuvudet under samtalet. Tänk på att det är elevernas samtal med varandra. Hjälプ dem reda ut vad de tycker och tänker utan att säga vad du tycker

Vad är filosofi?

Vi brukar säga att filosofiska frågor är frågor som (1) just nu inte har tydliga svar och (2) som det verkar som att man behöver prata med andra för att hitta svaret. Är det tydligt att svaret finns inom till exempel naturvetenskapen är det oftast svårt att diskutera. Men så länge som frågan är öppen och allmän och att deltagarna är intresserade av den brukar det bli filosofi av samtalet. Att klargöra distinktioner och definitioner och att argumentera är filosofiskt arbete även om ämnet inte är filosofiskt.

Olika sätt att ha filosofiska samtal

Det finns flera sätt att ha filosofiska samtal, men för att koppla det till föreställningen är det bra att börja med att minnas tillsammans. Efter en tankepaus får varje elev dela med sig av något som hände i föreställningen. Skriv upp det som sägs på tavlan. Ofta blir samtalen som bäst när deltagarna kan koppla frågan som diskuteras till sin egen upplevelse av världen.

Ett sätt att arbeta är att genomföra en av övningarna som står nedan. Samtalet blir oftast bättre om deltagarna får vara med och bestämma på något sätt. Låt gruppen rösta vilket tema de vill arbeta med. Att genomföra en av övningarna tar mellan 20 och 40 minuter beroende på om klassen är benägen att diskutera eller inte. Det går ofta att korta ned dem om man vill. Vill man hålla på längre kan man gå vidare från övningen och diskutera den fråga som står i rubriken.

Ett annat sätt är att låta eleverna formulera en egen fråga utifrån föreställningen, enskilt eller i grupp. Skriv upp frågorna som kommer upp. Eventuellt behöver de hjälp med formuleringen. Välj fråga genom att rösta – det kan vara läskigt, men brukar fungera. Den som hittade på frågan får starta samtalet. Titta gärna på det som står i slutet av manualen under "tips för samtal".

Filosofiska teman från föreställningen

Mod: Kan man vara modig utan att vara rädd?

Föreställningen

Vad är mod egentligen? I föreställningens slut springer en av artisterna upp för en plank, rakt upp i luften och sätter sig där uppe. Hon verkar vara modig. Om hon skulle ramla ned skulle hon definitivt skada sig. Men hon vet att det kommer gå, hon har ju övat. Det skulle inte vara med i föreställningen om hon inte kunde göra det varje gång, utan problem. Så hon är nog inte rädd. Men kan man vara modig utan att vara rädd?

Övning

Börja med att berätta följande berättelse:

En liten flicka är så trött på att vara feg. Hon ser upp till sina fem äldre syskon som är så modiga och vågar hoppa från tian på badhuset. Varje gång de kommit upp ur vattnet ser de så stolta ut och alla applåderar. Självt vågar hon inte ens dyka från kanten. En dag berättar hon det för sin mormor. Mormor plirar på henne och säger sedan: "vet du om att jag kan hypnotisera? Följ mitt finger med ögonen. Du känner dig sömning och trött och kan inte hålla ögonen öppna." Flickan grips av en oemotståndlig trötthet. "När du öppnar ögonen är du inte längre rädd för något." Flickan öppnar ögonen och märker först ingen skillnad. Men på vägen ned från mormor vågar hon åka på räcket, hela vägen ned. Trots att man skulle falla flera våningar om man ramlade. Nästa gången på badhuset så tänker hon inte ens tanken att det skulle vara läskigt. Hon klättrar upp och hoppar ned som om det inte vore något alls. Alla applåderar och blir imponerade och säger att hon är modig. Självt vet hon inte riktigt. Det kändes inte alls som hon trodde. Det var inte läskigt alls. "Du är så modig!" säger de till henne. Men för henne handlar det inte om mod. Det är bara att göra. Är hon modig om hon inte är rädd?

Berättelsen bör anpassas så att den passar in på elevernas verklighet (t ex ta något annat som är läskigt om det inte finns ett hopptorn i närheten). Skriv upp frågan och låt eleverna fundera under en tankepaus, dela med en kamrat och sedan tillsammans berätta för de andra. Har man en trygg grupp kan de få ge varsitt exempel på en modig handling, jämföra med varandra, och sedan fundera om de tänker sig att den som gör den handlingen är rädd eller inte. Skiljer sig elevernas användning av mod jämfört med föreställningen? Skiljer de sig från varandra?

Bakgrund

En definition av mod bygger på att göra något man är rädd för. Om vi har två personer, en är jätterädd för att flyga men den andra inte är det, så skulle vi säga att den första är modig när den flyger men inte den andra. En annan definition av mod är att det handlar om att göra sådant som är farligt, alltså hög sannolikhet för död eller allvarlig skada. Då spelar det ingen roll om den som gör det är rädd eller inte, utan det viktiga är att det är farligt och att personen vet om det.

Man kan också bygga ihop definitionerna: man måste både vara rädd och det måste vara farligt. Då är den som är flygrädd som flyger inte modig, eftersom det (statistiskt sett) inte är särskilt farligt. Inte heller den som klättrar i berg och är helt orädd är modig. Men stämmer det verkligen, är det så mod fungerar?

Balans: Vad är ett balanserat liv och är det något man vill ha?

Föreställningen

I mitten av föreställningen ser vi två artister stå på en gungbräda. De väger olika så de är inte i balans. Antingen behöver ena sidan bli tyngre eller så behöver den ena artisten komma närmare mitten. Hade balans också kunnat vara att de stod på samma ände av brädan, om de sedan ställde sig på andra änden av brädan? Hade det varit balans om de hade kilat fast brädan så att den inte kunde tippa?

Övning

Beskriv följande två planeter. Rita gärna på tavlan och skriv stödord. På planeten Rollocostaria känner invånarna ena dagen oerhörd glädje och nästa dag bottenlös sorg. De har de djupa, meningsfulla vänskaper och hjärtslitande gräl. Tänk det lyckligaste du någonsin varit, och så ledsen du någonsin varit. De har det alltihop. På planeten Harmonia är livet i stället likadant varje dag. De är inte särskilt glada, men inte särskilt olyckliga heller. De har väl kompisar, de gör väl både roliga och tråkiga saker, men det är aldrig särskilt roligt eller tråkigt. Mest okej hela tiden.

Vilken är det mest balanserade planeten? Vilken skulle man helst vilja leva på och varför? Måste man ha lika mycket glädje som sorg för att leva ett balanserat liv? Låt eleverna diskutera först i par och sedan i helgrupp och växla tillbaka när det verkar som att en ny fråga kommit upp. Byt till nästa fråga när diskussionen stannar av.

Bakgrund

En första sak att notera är att balans inte behöver betyda lika mycket av allt. Precis som att artisten som är tyngre kan balansera genom att stå längre in, kan våra liv vara i balans genom att ha litet av sorg och mycket av glädje.

Ordet "balans" är väldigt positivt laddat för de allra flesta. Det är nästan normativt: balans är något man bör ha i sitt liv eftersom det är bra i sig. En balanserad diet, balans mellan arbete och fritid, balans mellan utgifter och inkomster.

Man kan också tänka tvärt om. När allt är i balans står också allting stilla: balans ger stagnation och tristess. Kreativitet kommer sällan ur balans. Vi behöver förändringen för att vara lyckliga. Att ständigt sträva mot nya mål och växa ur vår balanserade bekvämlighet håller oss unga.

Även om vi är tvingade att balansera sådant som fritid och arbete kan man fråga sig om balansen i sig är något att sträva efter. Många skulle hellre ha enbart fritid och inget arbete. Om fritiden gör oss mest lyckliga, borde vi verkligen försöka få balans? Borde vi inte försöka skapa obalans? Eller är det "balans" först när det är bra, ungefär som "lagom"?

Behöva varandra: Är det bättre att klara sig själv än att behöva andra?

Föreställningen

I föreställningens början rör sig personerna runt i rummet. Plötsligt faller de handlöst bakåt. Tack och lov finns det någon som fångar dem. Varje gång de faller kommer någon av de andra och tar emot. Senare i föreställningen går musikern fram och fördelar vikter så att gungbrädan blir i balans. I slutet håller en artist upp brädan som gör det möjligt för den andra att ta sig ända upp. Det går bättre för dem eftersom de hjälps åt.

Övning

Börja med ett exempel på en person du behöver för att kunna göra ditt jobb, kanske chauffören som kör bussen du tar till skolan. Du behöver också han som jobbar på Ica och fyller på varor, annars skulle det inte finnas någon mat på hyllorna.

Låt nu eleverna i små grupper försöka komma på så många exempel som möjligt på personer som de behöver i sina liv. Låt dem själva upptäcka problemet med avgränsning, alltså att de personer de behöver också i sin tur behöver personer. Om de frågar, svara att de får bestämma. Tiden kan förslagsvis vara 3 minuter och förlängas vid behov. Om det passar klassen kan det formuleras lite som en tävling – att försöka komma på fler än de andra grupperna.

De kan jämföra sina listor – till exempel genom att de sätter upp pappren på väggen eller att de läser upp ett par exempel var som du skriver upp på tavlan. På vilket sätt är de beroende av den personen de läser upp? Hur skulle de klara sig om den personen inte dök upp på jobbet en dag, utan stannade hemma? Vore det bättre om de klarade sig själva? Finns det någon som klarar sig själv, egentligen? Du kan antingen ta upp en fråga i taget i helgrupp eller låta dem diskutera i smågrupper först.

Bakgrund

Mycket i skolan handlar om att man ska lära sig att klara sig själv. Man lär sig läsa så att man inte ska behöva fråga någon annan vad det står, man lär sig om världen så att man själv vet hur den fungerar. Idealet är att när man som vuxen ska kunna göra vad som helst och inte behöva någon annan. Det anses ofta lite dåligt att inte kunna klara sig själv. Samtalet kan komma att handla om vem samhället bör anpassas för. Vissa har lätt för sig och klarar sig ganska bra själva, medan andra behöver mycket hjälp. Bör de som klarar sig själva hjälpa till och är syftet i så fall att göra så att de andra klarar sig själva så snart som möjligt? Har man rätt att få hjälp av de andra, trots att det inte är deras fel att man behöver hjälp?

Samtalet kan också komma att handla om det är bättre att vara själv eller att vara med andra. Vi lever mer separerade idag: vi underhåller oss själva via internet och behöver inte träffa någon annan. Samtidigt, paradoxalt, har vi nog tätare utbyte med andra än förr just genom internet. Är vi ensamma eller tillsammans när vi är på sociala medier eller spelar onlinespel? Och eftersom vi behöver de andra för att skapa alla tjänster och all media, kan vi verkligen klara oss själva?

Tips för samtal

Ett filosofisamtal kan nog vara hur långt som helst. De första gångerna kan det kännas läskigt. Deltagarna kanske undrar: när är vi färdiga? Det kan vara bra att bestämma hur långt samtalet ska vara och skriva det så att alla kan se. Det kan också vara en bra idé att skriva en lista över de olika stegen och stryka vartefter: 1) Övning. 2) Frågor. 3) Röstning. 4) Diskussion. 5) Avslutning.

Tekniker att ha i bakhuvudet

Hjälpa varandra att utveckla nya idéer. När någon börjar men inte avslutar sin tanke eller verkar osäker på vad de ville säga kan man fråga:

- Är det någon som tror de vet hur P menar?
- Känner någon igen det P försöker säga?

Att tolka varandra. Ett mål är att barnen ska prata med varandra. Hjälp dem att lyssna och förstå varandra.

- Är det någon som kan förklara vad P sade?
- Var det så du menade?

Relatera tankar till varandra. Hjälp dem se sammanhang genom att binda ihop deras tankar.

- Tänkte någon på samma sätt?
- På vilket sätt är det lika?

Uppmärksamma skillnader, gör distinktioner. En diskussion kan gå från förvirrad till intressant genom att visa att man egentligen pratar om olika saker.

- Håller du med P eller inte?
- Är X samma sak som Y?

Uppmärksamma att samtalet förändrats. Ett samtal rör sig: hjälp deltagarna att se detta.

- Pratar vi om flera ämnen/frågor nu eller hör allt ihop?
- Ska vi fortsätta med det nya ämnet?
- Ska vi gå tillbaka till vår första fråga?

Olika typer av inlägg. Vi kan skilja på att skapa idéer, ge möjliga svar till frågan, och att sortera och bearbeta. Vi kan fråga:

- Vill du säga något helt nytt?
- Hör det ihop med det någon har sagt nyss?

Lästips

Benyamine, I, Haglund, L, Persson A. J. (red.) (2014) Att slippa tänka själv : filosofiska samtal som undersökande gemenskaper i skolan. Möklinta, Gidlund.

Haglund, L (2001). Att tänka noga. En filosofibok. Stockholm, Tiden.

Haglund, L & Persson, A. J. (2004). Öppet sinne - Stor respekt,Handledning. Att föra filosofiska samtal med barn. Stockholm, Rädda Barnen.

Malmhøster, B & Børresens, B. (2004). Låt barnen filosofera: det filosofiska samtalet i skolan. Stockholm, Liber.